

Slavenska gramatika Melentija Smotriskoga, monaha ruskoga sv. Vasilija, izašla je u Vilni 1619., te je bila i kod Slaveno-Srba dobro poznata.

Pored gramatike imali su naši žakni glagolaši osobito dalmatinski i rječnik za crkveno-slavenski jezik, i to rječnik, kako ga nazivlje I. Milčetić, Radovč'čevim rječnikom. Napisan je taj rječnik ćirilskim slovima. Tko je taj rječnik prvotno sastavio, nije nam poznato. Služili su se njime žakni glagolaši u 18. i početkom 19. vijeka. Rječnik ovaj nije bio štampan, nego su ga žakni prepisivali.

I naši protestanti priredili su jednu knjigu za mladež i priproste ljude pod naslovom: „Katekizmus, jedna malahna knjiga, u koj jesu vele potribni i korisni nauci i artikuli prave karstjanske vere s kratkim istumačanjem za mlade i priproste ljudi, sad najparvo iz mnogih jazik' harvacki istumačena“. U Tubingi 1561., u 2000 primjeraka štampana. II. izdanje u Tubingi 1564 Predgovor su potpisali Primuš Truber Kranjac, Anton Dalmatin patriarha i Štefan Istrijan Konzul.

E. Zbirke propovijedi.

Naši revni popovi glagolaši i svjetovni i samostanci (Franejvci) smatrali su jednom od svojih najznamenitijih dužnosti, da si sastavljaju propovijedi, koje će narodu propovijedati. Nu sve propovijedi, koje su naši popovi glagolaši sastavljali, nijesu bile sastavljene po istom kalupu. Imade i među njima razlika. Svi su se ipak slagali u tom, da su te propovijedi sastavljali u posebne zbirke. Dakako da je zub vremena uništio mnogo takovih zbirki košto je uništio i svu silu drugih glagolskih spomenika. Među raznim vrstama zbirki hrv. glagolskih propovijedi razlikujemo: Tumače evanđelja ili postile, kvarezimale ili korizmene propovijedi, dišipule ili proste (jednostavne) propovijedi i obične propovijedi.

1. Postile. Riječ postilla upotrebljava se već dosta rano u srednjem vijeku, te je isprva značila tumač koga biblijskoga mjesta osobito u obliku tako zvane homilije. Riječ se ova izvodi iz riječi „Postilla verba textus“, kojima je riječima obično počimao tumač biblijskoga teksta. Obično se uzimlje, da naziv „postilla“ dolazi prvi put u naslovu homilijarija, što ga je Paulus diaconus po nalogu Karla Velikoga sastavio. Kasnije dobila je ova imenica i šire značenje, te se je upotreblja-

vala i za tumač čitavoga niza biblijskih knjiga. Takova se je postila zvala „postilla in universa biblia“.

Tumač (ili propovijed) nalazi se uvijek iza stiha ili izvotka iz svetoga pisma. Od postila u širem smislu najpoznatija je ona Nikole de Lyra u latinkoj knjizi. U Njemačkoj prije reformacije izlazile su knjige slične postilama pod imenom „Plenarium“. U protestantsku crkvenu literaturu uvede riječ „postilla“ Luter.

Kasnije se je upotrebljavala riječ „postila“ za zbirke propovijedi ili tumače nedjeljnih ili svetačkih perikopa, u kojima bijahu upute o vjerskim istinama, crkvenim običajima itd. Od 18. vijeka dalje upotrebljava se ova riječ vrlo rijetko.

Iz hrvatske glagolske knjige sačuvala su se do danas, koliko za sada znamo, ove postile :

a) Zbirke propovijedi popa Tomaša Petričića iz Banja dvora iz Bužana plemenom Stupića, što ju je prepisao za poštovana redovnika gospodina Matiju Gušćanina, koji bijaše tada upravitelj crkve sv. Marije u gradu Jeloviku i arhiprivad brinjski, god. 1503. i za to dobio plaću od tri dukata. Zbirka imade naslov : „Početije tumačēnja evanjelij nediljinih' evanjelij svetih na službu božiju“. Pisac veli u svojoj zaključnoj bilješci, da želi, da se zove ova njegova zbirka: „Cvet vsa kē mudrosti.“

U svemu imade ova zbirka 150 ovakovih tumačenja evanđelja. Rukopis nije potpun i čuva se danas u dvorskoj knjižnici u Beču pod signaturom Codex slavicus 78.

b) Postila popa Jurja Černića, plovana ledeničkoga, rodом iz Bribira. Napisao je ovu postilu oko god. 1627. Dali je pop Juraj Černić prvi priredio na hrv. jeziku hrvatsku postilu u katoličkom duhu ili ju prepisao iz starijega originala, ne da se za sada ustanoviti. Protestanska postila izašla je štampom i to glagolicom god. 1562., ćirilicom god. 1563. i latinicom god. 1568. Dakle pop Juraj Černić imao je za svoju postilu uzora u hrvatskim protestantima Antunu Dalmatinu i Stipanu Istrijaninu, ako već nije imao uzora u hrvatskim katoličkim postilama.

Od postile popa Jurja Černića sačuvala su nam se, koliko danas znademo, tri rukopisa, i to: α) Rukopis, koji se čuva u Studijskoj knjižnici u Ljubljani pod signaturom II. C. 166. Ovaj rukopis imade u svemu 56 postila ili propovijedi, od kojih zapada na nedjelju 51, a pet na ove dane: Na rođenje Isukrstovo,

na mlado ljeto, na dan triju kralja, na dan uznesenja Isukrstova i na Tijelovo.

Ovu je postilu prodao pop Juraj Černić grižanskomu plovanu Grguru Glavičiću, košto pokazuje bilješka na posljednjem listu: „Ovo su knjige mene popa Grgura Glavičića, plovana griškoga, ke knjige ja sam pošteno platil v Hristi poštovanomu popu Jurju Černiću, plovanu ledeničkomu, zvrh tih knjig nisam nikomu niš dužan. Ako bi ih ki hotil kamo odniti, vrag mu oće dušu u pakal poniti“.

Imade još jedna bilješka i pjesma popa Dumka Miletića od god. 1660., koju je namijenio popu Grguru Papiću.

β) Rukopis, koji se čuva u kr. sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom SM. 32. F. 6. Na prvoj se strani ovoga rukopisa nalaze zabilježene ove riječi: „1637. aprila dan 10, počeše se pisati ove knjige, ke se zovu poštila, na slavu gospodina boga vsemogućega i vsega dvora nebeskoga“. Rukopis imade oblik velike četvrtine i opsiže 179 listova teksta i jedan list voja (= voda) ili kazala cijeloga sadržaja. Međutim imade cijeli rukopis jedan list ipak manje, jer se list 45. broji s jedne strane kao 45., a s druge strane kao 46., tako da prema tomu imade cijelo djelo zajedno sa vojem ili kazalom 179 listova ili 358 strana potpuno ispisanih. Na koncu posljednje postile nalaze se ovi stihovi: „Hvala ti na vsemu, I(su)se b(o)že moj, — ki slugi tvojemu da sveršit nauk tvoj, — Daj sveršenje ovo da bude rabiti — Vazda keršćenikom i za me moliti!“

Ovomu rukopisu dodana su naknadno latinicom napisana dva dodatka od dviju različitih ruku, koji su naknadno i ušiveni u ovaj rukopis, i to: 1. Propovijed na dan svetih apostola Filipa i Jakova i 2. Život svetoga Jakova apostola manjega.

I ovaj je rukopis napisan u području senjsko-modruške biskupije, po svojoj prilici u Vinodolu.

γ) Rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu pod signaturom III. b. 11. Čini se, da je ovaj rukopis prepisao pomenuti već plovani ledenički Juraj Černić za koga od svojih prijatelja iza god. 1627., a prije god. 1640., jer se već od god. 1641. nalazi bilješka mlađe ruke na prednjim koricama iznutra. Kukuljević je ovaj rukopis našao u Bribiru, gdje mu ga je poklonio kanonik Juraj Čorić. Odakle razabiremo, da je ovaj rukopis ostao cijelo vrijeme u Vinodolu (u Bribiru), dok ga nije Kukuljević ponio u Zagreb.

c) Postila hrvatskih protestanata Antona Dalmatina i Stipana Istrijanina, štampana u Tübigenu (Urachu) god. 1562. u 1000 komada. Ova je postila posvećena knezu Krištoforu, vojvodi virtenberškemu. Potpisana je ova posveta od Kranjca Primusa Trubera, Antona Dalmatina i Stipana Konzula Istrijanina. Posveta je napisana hrvatskim (glagolicom) i njemačkim jezikom. Predgovor počinje se riječima: „Vsim dobrim bogoljubnim slovênskîm i hrvackim krstjanom vsako dobro ot Isuhrista prosimo!“ Predgovor su potpisali samo Anton Dalmatin i Stipan Istrijanin.

2. Kvar ezimali ili korizmene propovijedi. Takove su mi za sada poznate ove zbirke:

a) Kvar ezimal popa Šimuna Greblića i njegova žakna Mihovila rodom iz Boljuna. Rukopis ovoga kvar ezimala čuva se u arhivu župnoga ureda u Vrbniku. Rukopis ovaj sastoji se iz dviju česti. Stariji je dio ovoga rukopisa onaj, koji opsiše 24 lista i koji je pomenuti pop Šimun Greblić napisao, dok je još bio žakan okolit god. 1493., košto pokazuje bilješka na listu 23 b.: „Svršeno bē sije tmačenije od muki gospodina našego Isuhrista mēseca marča na dan 5., a od njegova rojstva tekućih lēt 1493., az Šimun žakan okolit ispisah sije tmačenje v Roče i ja rodom iz Roča. Bog' s nami!“ Kasniji je onaj dio ovoga rukopisa, koji opsiše 134 lista, košto pokazuje bilješka na listu 132 b.: „Va ime božje, amen. Let godspodnjih 1497. mēseca avrila dospisane (bēše) te knjigi od popa Šimuna Greblića i njegovega žakna Mihovila, rodom z Boljuna. I dospih je v mojoj kuće na moju špendiju i na moju hartu na hvalu gospodinu bogu i njega matere divi Marije i blaženoga svetoga Barnardina ispovidnika i za nauk neumićihî ki budu se otîli va nje učit. Jošće prosim vsēh kliriki, ki budu va te knjigi čtali, molite gospodina boga za mene grēšnika i za mojih starjih duše Va vrime pape Aleksandra šestoga, a biskupa našega Ahaca Žibriohara v Trstē“.

Vod ili vođ (= kazalo) ovomu mlađemu rukopisu napisao je pomenuti pop Šimun Greblo istom god. 1516., košto pokazuje ova bilješka na listu 133 b.: „Si vod napisa domin Simun Greblo aprila 11. u vrime, kada gospoda benetaška i kralj Francije imēhu veliku vojsku s kraljem rimskim Maksimijanom u Italiji 1516“.

Kasniji rukopis je manjkav na početku, manjkaju naime propovijedi od čiste srijede do drugoga utorka korizme.

Od istoga pisca Šimuna Greblića ili Grebla imamo još djelo „Kvadrigu“, o kojem je bilo gore govora.

b) K v a r e z i m a l ž a k n a B r o z a z B u ž a n o d K a c i t i ć z D u b o v i k a p l e m e n e m K o l u n i ć. Od ovoga djela poznata su mi za sada dva rukopisa, koji se oba dva čuvaju u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu, i to:

α) prvi pod signaturom III. a. 51. Ovaj se je spomenik sačuvao dosta oštećen. Počinje istom listom 43. ili stranom 86., a i listovi od 43.—49. jesu više manje oštećeni, 43. lista manjka preko polovice, a i kasniji neki listovi manjkaju, tako list 51., 58., 128., 142., 150., 151., 165., 166., 167., a list 170. je od ozdo škavama podrezan, tako da manjka veći dio posljednjega retka. Cijeli spomenik završuje listom 197.. nu jasno se vidi, da je iza ovoga lista još nekoliko listova bilo, kojih je tečajem vremena nestalo. Cijelo je djelo moralo imati najmanje 200 listova ili 400 stranica. Oblik (format) imade naš spomenik četvrtine i svaka je stranica podijeljena u dva stupca. Napisan je izmjence na papiru i pergameni, a napisan je lijepom glagolicom, koja čini prijelaz od ustavnoga do kurzivnoga glagolskoga pisma.

Napisan je ovaj spomenik na području današnje senjske biskupije, po svoj prilici u Bužama, košto razabiremo iz ove ponešto oštećene bilješke, koju nalazimo na 170. listu našega rukopisa:

„Va ime Is(u)h(risto)vo, amen. Let' g(ospo)dnji(h) 1486. miseca ijuleja d'n' sedmi bi dovršenije knjig' s(ve)tago Brnardina. Ja gospodin Leonardo plemenem' Doljanin' položih' učiniti svitlo delo, ko bi bilo na službu božiju i s(ve)te crikve za grihi moje. Spisah' sije knjige mojim' blagom' čistim'. I to vrime biše o(ta)c vrhovni g(ospo)d(i)n' papa Inocencij, a kralj' ugarski kralj' Matijaš' i biše podbil' poda se vsu hrvacku gospodu i zigna van' kneza Anža z njegova gospodstva i kneza Ivana i tada vladaše Senjem' i Otočcem i inimi gradi. I va to vrime biše Pav(a)l' biskup' senjski i gatanski i tada biše vikar' gatanski g(ospo)din Leonardo i oćak' s(ve)te Marije v kneži vsi. I tako je biše sa mnu domin' Pav(a)l', sin Vladislavl'. I tako . . . knežu vas' plemenit' č(lovi)k' Matko Novaković i po redu držaše Podgradac' počtovan' plemenit' č(lovi)k' Pet(a)r' Prosurić, plemen' Stupić. I tada držaše Papračane plemenit' č(lovi)k' Mikša Ričanin. Jošće držaše Kutnjane plemenit' č(lovi)k' Grgur' Desić'. I biše va toj svojti dovolje dobrih' muži, najprvo Ivan' prdivkom' Ban i Gusić' Ivan' i Grgac' i Martin' Črnčić' i Vrban' i Štrcaj i Maršan i inih' dobrih' muži, bog' ih' imenuj svoju mi-

lostju. I tada biše pšenica v Otočci po pet', a proso po pet' beči, zač' biše dobra litina. I jošće vas molim, gospodo redovnici i žakni, da se spomenete na pritču ovu, da je knjigam' teško priti, i gdo knjige počtuje, ta je knjigami počtovan' i komu bi va oblasti te kako bi se duglje služba božija vršila.

I se knjige i siju rubriku pisah ja Broz', žakan budući v redu evanjskom z Bužan' ot Kocitić z Dubovika, plemenem' Kolunić, komu jesu grisi bogastvo, grob' otočastvo, zemlja mati, i pisah v istinu te knjige poštovanu mužu g(ospo)dinu Leonardu, vikaru gatanskomu, v njega hiži side, a za moju plaću. I zato molim' i prosim' vsih', ki budu va te knjige štali, gospode redovnikov', otac' duhovnih' i žakan', „tolikoje slug božjih, i brate moje, ako sam ča kadi grišil', ne klnite me, da bl(ago)slovite (i) ispravite vašim' razumom', zač' ni ih pisala ruka s(ve)ta, na ruka grišniča. O va to vrime biše g(ospo)d(i)n pravit' Otočcu i Senju, a njegovi oficijali purk hu, da mogahu, a b(og)' nas' vsih' veseli, amen“.

Za zadržaj prvih 168 listovi knjige doznajemo iz voda ili kazala, koji se nalazi na listu 168. i 169. i koji glasi: To je vod' tih' knjig' s(ve)toga Brnardina: (1) Kara se grih', od superdije na prvom listu; (2) Kara se grih' od nevere, na 3; (3) Kara se grih', ki se zove zlo hotenje, na 6; (4) Kara se grih', ki se zove neufanje, na 8.; (5) Kara se grih', ki se zove neznanje, budi saznan', na 12.; (6) Kara se grih', ki se zove gultonija, na 14.; (7) Kara se grih', ki se zove nepravda, na 17.; (8) Kara se grih' nepoštenje proti s(ve)tim sakramentom, na 21.; (9) Kara se grih', ki se zove tvrdost', na 25.; (10) Kara se grih', ki se zove lakomost', na 28.; (11) Kara se grih', ki se zove pogrjjevati b(og)a i njega zapovidi, na 30.; (12) Kara se grih', ki se zove laža, na 34.; (13) Kara se grih', ki se zove tašća slava, na 37.; (14) Kara se grih', ki se zove hinba, na 40.; (15) Kara se grih', ki se zove tadba, na 42.; (16) Kara se grih', ki se zove ljubav prezredna, na 46.; (17) Kara se grih', ki se zove hudoba, na 48; (18) Kara se grih', ki se zove silu vzimanje, na 51.; (19) Kara se grih', ki se zove oholo življenje, na 55.; (20) Kara se grih', ki se zove ožura. Otejte naslediti g(ospo)dina b(og)a, na 58.; (21) Kara se grih' govoriti zlo dobro, a dobro zlo, na 61.; (22) Kara se grih' ki ne će pokarati grišnika, na 64.; (23) Kara se grih', ki se zove neposluh', na 67.; (24) Kara se grih', ki se zove nestrpljenje, na 70; (25) Kara se grih', ki se zove neverstvo; na 73.; (26) Kara se grih', ki se

zove preljubodejstvo, na 77.; (27) Kara se grih', ki se zove ubojstvo, na 80.; (28) Kara se grih', ki se zove nenavist' na 83.; (29) Kara se grih', ko je suditi iskrnjega po sumnji, na 86.; (30) Kara se grih', ki se zove neumičastvo . . . , na 89.; (31) Kara se grih', ki se zove nevzdržanje čistoče, na 92.; (32) Kara se grih', ki se zove lenost i praznovanje, na 96.; (33) Kara se grih', ki se zove krivo priseganje, na 100.; (34) Kara se grih', ki se zove ubijstvo, na 104.; (35) Kara se grih', ki se zove nepočtenje s(ve)tih riči na 110.; (36) Kara se grih', ki se zove ubojstvo na 115.; (37) Kara se grih', ki se zove naglost, na 120.; (38) Kara se grih', ki se zove nemilosrdije, na 123.; (39) Kara se grih', ki se zove zal' svet' iskrnjemu svojemu, na 127.; (40) Kara se grih', ki se zove tašća hvala. Jeremija prorok propoveda, na 130.; (41) Kara se grih', ki se zove psost', na 134.; (42) Kara se grih', ki se zove neprijazan', na 137.; (43) Kara se grih', ki se zove mašćenje, na 140.; (44) Kara se grih', ki se zove nemilosrdije, na 143.; (45) Kara se grih', ki se zove nepočtenje svete crkve šakramentom', na 146.; (46) Na veli petak' obidu me psi mnozi. Imaš' razmišljati muku Isuhristovu, na 150.; (47) Ženo, se sin' tvoj, prova se po pismu, po naturi, po prilici, na 154.

β) drugi pod signaturom III. a. 19. Ni ovaj spomenik nije potpun. Počinje sa listom 29., a i kasnije manjkaju stranice 143. i 144., 185. i 186., 259. i 260., 283.—288. Prva propovijed, koja se nalazi u ovom rukopisu, manjkava je na početku, a druga imade naslov: „V' torak treći posta“. Rukopis je ovaj nešto mlađi od prvoga.

c) Bit će kvarezimal možda i ona rukopisna knjiga, koja se nalazi u gradskoj knjižnici u Oportu u Portugalskoj, o kojoj su već govorili prof. A. Pavinski iz Varšave, Jagić i K. Jiriček, ali koja je do danas ostala sasma neproučena. Pripadat će 15. ili početku 16. vijeka.

d) Štampana knjiga u Senju 1508. „Korizmenjak“, t. j. korizmene propovijedi. Knjiga opsiže 104. lista u osmini ili 208 strana. Korizmenjak počinje riječima: „Va ime božje i devi Marije, amen'. Počinje Korizmênjak': novi prolog' fra Ruberta kralja Ferantu z Napulje“. Iza prologa Rubertova slijede propovijedi (govorenja ili pripovijdanja ili sermoni) za svaki dan u korizmi osim za veliku subotu. Pored ovih korizmenih propovijedi nalaze se na listu 98—104. propovijedi na uskrs, na uskrsni ponedjeljak, na uskrsni utorak i u prvu nedjelju po

uskrsu (v nedilju na oktabu paske). Na listu 104. b. nalazi se ova zaglavna bilješka: „Svršen' korizmenjak' fratra Ruberta učinjen' na ugojenije svećenoga veličastva kralja Franta, protumačen' z latinskoga jazika na hrvacki po popi Peri Jakovčići i po popi Silvestri Bedričići, ki moli vas' častni oci, ki budete va nje čtali, ako najdete omršnju, pre česa ni, vi napravite, a nam ne zamirite, zač smo rodod' Hrvate, a naukom' latinskim' priprosti. Da va ufanje onoga, ki vsa vlada, jesmo je počeli i svršili. Njemu budi hvala sada i vazda, amen'. — Ove knjige, ke se zovu fra Rubert' biše štampanê po povêleniju počtovanoga gospodina, gospodina Silvēstra Bedričića, arhižakna crikve senjske. I te knjige biše komponjene i korežene (gospodi)nom' Urbanom' i Tomasom (Br)odaričem', kanonicih' . . . crikve senjske. Štampane po mēštru Grguru Senjaninu i bi štampa svršena v hiži rečenoga gospodina Silvestra miseca oktobra dan' 17. v letih' spasitelja našêga 1508.“

3. Disipuli. Ova je vrst propovijedi došla u hrv. glagolsku knjigu, kako Milčetić misli, preko njemačkoga dominikanca Herolta, koji je živio početkom 15. vijeka. Danas imademo, koliko je poznato, tri rukopisa ovakove vrsti propovijedi, i to :

a) rukopis, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 95. Ovaj je rukopis na žalost prilično oštećen, na početku manjka 21 list ili prvih sedam propovijedi, a i u sredini manjka nekoliko listova košto i na koncu. U propovijedi na dan sv. Jakova apustoła na današnjem listu 57 a. nalaze se riječi: „Sada od Hrista minulo je let' 1541“. Iz ovih riječi razabiremo, kada je bio ovaj rukopis napisan. Danas imade ovaj manjkavi rukopis 178 listova, a potpun ih je imao preko 229 listova.

b) rukopis, koji se čuva u staroslavenskoj akademiji u Krku. Ni ovaj rukopis nije potpun, ali svakako potpuniji nego prvi. Imade naslov: „Ovo jesu sermoni disipula, ča se zovu knjigi veliki naučitelj“. Rukopis je ovaj bio napisan prije god. 1567, jer od te se godine nalazi na listu 137. jedna kasnija bilješka. Pored propovijedi nalazi se u tom rukopisu i članak: „To su mirakuli blažene devi Marije vele lipi, čti“ (od lista 159 a.—174 b.).

c) rukopis, koji se čuva kod gosp. prof. Ivana Milčetića u Varaždinu. Ovaj rukopis imade naslov: „Početije knjig' disipula, ke jesu složene od svetih' otac' i potvrjene i stumačene iz djačkoga jazika na hrvacki“. Na listu 238. nalazi se bilješka :

„Sije knjige biše svršene meseca perv(a)ra dan 20. i pisah je ja pop Mihovil, plovani belgradski 1558“. Iz ovoga zapisa doznajemo za ime pisca ili prepisavatelja ovoga rukopisa. I u ovom rukopisu nalaze se pored propovjedi „Mirakuli dive Marije“, a pored toga i nekoliko pjesama, kao pjesma „To je pesan svete Marije“, „To je pesan, kada se dviže sveto telo i krv Hristova“ i „Pesani na rojstvo Hristovo“.

Sva ova tri rukopisa su istoga izvora, jer su i napisana nekako u isto vrijeme, a i na istom području, u Vinodolu.

4. *Homilije*. Danas poznata su nam dva rukopisa te vrsti propovijedi, koja se oba dva čuvaju u arhivu staroslavenske akademije u Krku. Oba su rukopisa manjkava i vrlo oštećena. Nastala su oba rukopisa po svoj prilici u Istri negdje pod kraj 15. ili početkom 16. vijeka. Rukopisi nijesu danas ni opsegom jednaki, od jednoga se je sačuvalo samo 12 listova dočim su jednom morali imati do 200 listova.

5. *Obične propovijedi*, u kojima se pisac nije obazirao ni na kakovu vanjsku formu. Takovih zbirki propovijedi što potpunih što više ili manje manjkavih sačuvalo nam se je vrlo mnogo, i to iz 17. i 18. vijeka, tako:

a) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV a. 96. Napisan je bio negdje u sjevernoj Dalmaciji, a kako se vidi iz jedne bilješke na listu 18 b., napisan je bio god. 1638. U svem imade 20 propovijedi, koje nijesu poredane nekim stalnim redom, već kako je dospio koju napisati. Među propovijedima nalaze se i dvije pjesme na listu 18., i to pjesma: „Kako smrt sve pohara“ od 30 stihova i pjesma „Versi od ljubavi božje“ od 46 stihova. Cijela ova zbirka propovijedi izgleda više ko neka bilježnica no kao redovita zbirka.

b) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a. 98. Ovaj je rukopis napisao god. 1680. pop Ivan Oštarić, košto nam kaže bilješka na 1. listu: „1680. na 31. oktobra. Ovo su knjigi popa Jivana Oštarića od Kolana, kurata iz Zlarina“. Na 2. listu nalazi se nepotpuna oporuka Šime Ilijina od 20. VIII. 1661. Iza toga slijedi 27 propovijedi. Propovijedi počimaju sa propovijedi na dan svih svetih, a svršavaju sa propovijedi na presveti dan od duhova. Poredane nijesu stalnim redom, ma da i neki red slabi postoji. Na koncu se nalaze neke sitne molitvice i bilješke.

c) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a. 97. Ovaj je rukopis napisao, kako nam

jedna bilješka na listu 89 b. pokazuje fra Benedet Košćić iz Kuklice u Dalmaciji. Propovijedi su podijeljene u dva dijela, od kojih je prvi dio znatno manji od drugoga, a zaostaje za drugim i stilom. U prvom dijelu imade pet propovijedi, a u drugom 33. Neke su propovijedi obrađene u prvom i drugom dijelu, kao propovijedi na 1., 2. i 3. nedjelju korizme.

d) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a 140. Ovaj rukopis je napisan u mjestu Lukoranu u Dalmaciji oko god. 1692. Sadržaje u svem osam propovijedi, i to najporojenje divice Marije, na svi sveti govorenje, nedilje druge, četvrte, pete korizme, na začetje divice Marije, od uskrsnutja Isuhristova, govorenje vazda ka(d) ti drago. Osim propovijedi nalazi se naredba senata mletačkoga od god. 1692. o pokrštenju inovjeraca i okružnica ordinarijata zadarskoga na svećenstvo. Pod konac nalaze se razne bilješke i dvije oporuke, jedna od god. 1693.

e) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a. 94. Ovu je zbirku propovijedi napisao don Nikola Belić god. 1746., košto nam kaže na listu l. a. ova bilješka: „1746. na 22. marča, libro terzo. Ja don Nikola Belić iz Ugljana učinih ovi libar za moju potribu. Ako bi se koj š njim služio, neka kumpati, ako najde koj fal o(li) oror. Da san mu priporučen u svetih molitvah“. Iz ove bilješke podjedno doznajemo, da je Nikola Belić napisao još dvije ovakovih propovijedi, budući da je ovo knjiga treća. U ovoj se knjizi nalazi 28 propovijedi. Sve ove propovijedi pisane su čistim hrvatskim jezikom, i to narječjem ikavskim i štokavskim sa dosta primjesa čakavskih.

f) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a. 143. Rukopis je na početku manjkav, manjka prvih osam listova. Prva propovijed, koja se nalazi u našem rukopisu, jest za nedjelju pred božićem, a radi o poštivanju roditelja. U svem imade 19 propovijedi. Rukopis nije sav napisan od iste ruke. Na koncu se nalaze i drugi članci, kao članak o molitvi. Pripadat će 18. vijeku, a napisan je negdje u hrv. primorju ili još vjerojatnije na otoku Krku.

g) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signarom IV. a. 136. Rukopis će potjecati sa otoka Krka, napisan je bio oko god. 1700. Sačuvao se je dosta oštećen, imade u svem samo 16 listova, na kojima se je sačuvalo 7 propovijedi. Čini se, da nije sve ni od iste ruke napisano.

h) u velikom rukopisu od 438 stranica, koji se čuva u samostanu Franjevacu u Košljunu. Rukopis je ovaj pobrkan, stoga se i miješaju propovijedi korizmene i adventske. Milčetić veli, da je napisan u 17. ili početkom 18. vijeka. Propovijedi su dosta opsežne i dijele se redovno u dva dijela, u prvi i drugi dio košto nalazimo i u drugim nekim glagolskim zbirdkama propovijedi. Ja toga rukopisa nijesam vidio, ali držim, da je vrijedan, da se ga izbliže prouči.

i) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslav. akademije pod signaturom IV. a. 67. Rukopis je na početku manjkav. Prva propovijed, koja se je u rukopisu sačuvala nema početka. U njoj se govori o ljudskim grijesima i kako će bog primiti opake i dobre duše. U drugoj propovijedi ili razgovoru na prvu nedjelju korizme navodi se citat iz sv. pisma iz Matije pogl. 4., a govori se o Luciferu, kako je Isukrsta triputa napastovao i svaki put ga je Isukrst nadvladao. Tako i nas napastuje, ali mi se moramo braniti od njegovih napasti, osobito u vrijeme korizme. U trećoj propovijedi ili razgovoru na drugu nedjelju korizme navodi se citat iz sv. pisma iz Matije pogl. 17.: „Uze Isus Petra i Jakova i Jivana brata njegova i izvede njih na goru visoku i priobrazi se osobito prid njimi“. Na ove riječi nado-vezuje pisac zgodne refleksije. Iza toga dolazi članak, koji je mogao služiti i kao propovijed o blaženoj djevici Mariji, kako je pohodila mjesta od svih muka. Provodićem je na tom putu blaženoj djevici Mariji arhandeo Mihovil. Kada je blažena djevica Marija vidjela sve muke, moli za griješnike. Poslije ovoga članka nalazimo prediku na dan svih svetih, koja nije dovršena. Pod naslovom „na s. Jerolima“ nalazi se životopis sv. Jerolima, koji sam ja štampao u Vjesniku kr. zem, arhiva XV. str. 150. do 153. Još se u ovom rukopisu nalaze ovi članci: Razmatranje „pokaranje od griha“, koje se je moglo upotrijebiti i za propovijed, zatim članak o čovjeku, koji je vidio muke paklene, pa učinio zato teško pokoru za svoje grijehe na ovom svijetu, nadalje članak „o(d) deset muka osujenije i prokletije“, koji članak imade također oblik propovijedi. Poslije ovih članaka nalazimo: „Treti dio (prvoga i drugoga nema) ove beside od progonstva, koje Antikrst jima kršćanom učiniti“ i „Četvrti dio ove beside od smrti Antikrstove“. Pod konac opisuje se pakao, gdje se pakao nalazi. Pripovijeda se među ostalim i jedan događaj iz god. 1440., kako su neki mornari čuli kraj Cicipije (= Sicilije) iz one vatrene gore (Etna): „Umri Marija!“ Ti su glasovi bili od vragova

koji su primili u taj čas neku opaku Mariju, koja je baš umrla. Kada su ti mornari pristali u luku, čuli su, da je u onom mjestu zaista umrla u onaj čas, kada su oni čuli one glasove iz vatrene gore (pakla), opaka žena Marija. Pripovijedanje je vrlo naivno. Na koncu rukopisa nalaze se latinicom pisane bilješke o došašću Isukrstovu na ovaj svijet na temelju evanđelja i o koristi sv. ispovijedi.

Iz navedenoga sadržaja razabiremo, da ovaj rukopis ne spada potpunoma u tako zvane zbirke propovijedi, već više u zbornike, u koje je vlasnik unosio različitu književnu građu, što ju je nalazio u starijoj i savremenoj hrv. glagolskoj knjizi, a bit će, da je štogod i samostalno obradio. Stil u rukopisu nije uvijek jednak, a dijalekat je čakavski sa osobinom, da se *l* na koju riječi gubi, rijetko kada mijenja u *o*, kao u *imao* (40 a.) ili *postajo* (51. b.), a *m* prelazi katkada na kraju riječi *lu n*. Rukopis je napisan bio negdje u sjevernoj Dalmaciji.

j) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a 127. Rukopis je manjkav, potjecat će iz sjeverne Dalmacije, a napisan je bio oko god. 1700. Sadržaje u svem 10 propovijedi, posljednja nije dovršena. Nalaze se u toj zbirci i neke prilike ili ežempli, kao prilika od sv. Đermana biskupa na listu 14. b. i prilika od 2 fratar, koji se zvuha „Dajte i dati će se vam“ na listu 15. a. i b.

k) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 104. Rukopis spada među najveće zbornike propovijedi, danas opsiže 198 listova. Napisan je bio početkom 18. vijeka. Imademo na listu 26. b. kasniju bilješku iz god. 1758. Propovijedi imade u svem 54. Neke se propovijedi ponavljaju, ako ne doslovce, a ono barem po sadržaju. Stoga držim, da je na ovoj zbirci propovijedi radilo više ljudi. Pisac nazivlje svoje propovijedi ili predikama ili govorenjima ili razgovorima.

l) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 132. Rukopis potjecat će iz sjeverne Dalmacije, a napisan je bio u 18. vijeku, početka nema. Pored propovijedi, kojih imade osam, imade i drugoga štiva, kao: „ižempij protiva grihu paklenomu“, — „lipa prilika, koje nam kaže sveto evanđelje“, „pomišljanje muke Isukerstove, koje podnese za nas, da nas od griha odkupi, a mi opet na grih se povraćamo“, u kojemu članku očituje Isus sv. Brijidi svoje muke itd.

m) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 133. Rukopis potječe iz 18. vijeka. Sadržaje samo četiri propovijedi, i to prediku na porojenje Isukerstovo aliti na božić, prediku prvu, drugu i tretu korizme.

n) u rukopisu, koji se čuvu u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 137. Rukopis je napisan negdje u sjevernoj Dalmaciji u 18. vijeku. Sadržaje tri propovijedi, i to: 1) Prediku na mlado lito (?), 2) Prediku na vodokršće i 3) Preoiku na vodokršće drugu.

o) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 153. U ovom rukopisu imade pored propovijedi i drugegrade, tako od 1.—27. b. lista nalaze se pjesme latinicom napisane, među ostalima: Plač majke božje za Isusom. Cijeli rukopis potječe od prvotna dva rukopisa, koji su istom kasnije zajedno ušita. Prvi siže od lista 1.—39, a drugi od lista 40.—53. U prvom se rukopisu nalaze četiri propovijedi, i to: 1) Predika od suda, 2) Predika od smrti, 3) Predika o užicima svijeta, nepotpuna, i 4) Predika, koja počinje citatom latinskim: *Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros*, u kojoj se govori, što je sve bog učinio za čovjeka. U drugom se rukopisu nalazi samo na listu 53. a. i 52. listu propovijed o mukama u prgatoriju, koja je nedovršena. Ostali dio ovoga rukopisa zapremljen je drugojačijim sadržajem, tako nalazimo na listu 53. b. nekoliko redaka o Isukrstu i kršćanskoj ljubavi, na listu 51. b.—50. a. blagoslov na blagdan vazma u stihovima, iza lista 50. nešto manjka barem jedan list, iza toga slijede opet stihovi, neka molitva, ali ne da se dokučiti, u kakovoj su svezi sa predašnjim blagoslovom. Od lista 48. a. dolazi drugo pismo. Tu se nahodi članak nedelja treta luja: oficij s. otkupitelja, duplo. Na listu 45 b. opet nalazimo drugo pismo. Tu se nalazi Pištula gospodina našega Isukarsta, koja dojde s neba i postavljena bi svarhu otara s. Petra, pisana na pločicah od mramora. Jošte nalazimo u tom rukopisu nekoliko molitvi i na koncu letanije s. Antuna, našega otvitnika.

Rukopis potječe, košto pokazuju kasnije bilješke iz sjeverne Dalmacije (Kuklice) i iz sredine 18. vijeka.

p) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 139. Rukopis potječe iz sjeverne Dalmacije iz 18. vijeka. Sadržaje 7 propovijedi, i to: 1) predika na parvu nedilju prišastva, 2) predika na drugu nedilju prišastva, 3) predika na tretu nedilju prišastva, 4) predika na četvartu

nedilju prišastva, 5) predika od oprašćenija, 6) predika na lemozini, govorenje od pargatori i 7) predika od strašne smrti. Pored toga nalazi se pjesma „Molitva od trih kraljev“, koja nije dovršena.

r) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 129. Rukopis napisan je u 18. vijeku. Sadržaje šest propovijedi, i to: 1) od suda, 2) od smrti, 3) od pokajanja, 4) pohvala siromaštva i zapostavljanja na ovom svijetu, 5) prispodoba između Samsona i Isukrsta i 6) jedna nepotpuna.

s) u rukopisu, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod signaturom IV. a. 154. Rukopis potječe iz sjeverne Dalmacije i iz 18. vijeka. Sadržaje 6. propovijedi, i to: 1) predika na čistu srijedu pod naslovom „Prah jesi i u prah se okreneš!“, 2) predika u prvu nedilju korizme sa evanđeljem, 3) predika u drugu nedilju korizme sa evanđeljem, 4) predika u tretu nedilju korizme sa evanđeljem, 5) predika bez natpisa (na cvjetnicu) i 6) predika na veliki petak, koja nije dovršena, jer je rukopis na kraju oštećen.

t) u rukopisu, koji se čuva u arhivu samostana trećega reda u Zadru. Toga rukopisa ja nijesam vidio. Milčetić veli za nj, da potječe iz 18. vijeka, a sudeći po jezičnim osobinama, što ih je Milčetić naveo, po svoj prilici iz sjeverne Dalmacije. Po Milčetićeveu iskazu ima u tom rukopisu 7 propovijedi ili razmišljanja za svaki dan u tjednu od nedjelje do subote. Meni se čini, da to ne će biti zbirka propovijedi, već prije nekaki molitvenik, jer se tu nalazi i naredba života, koja da je bila napisana u Rimu u kancelariji papinoj i koja naredba imala bi se proglasiti svim narodima i jezicima.

u) manji fragmenti zbirka propovijedi, kao:

α) u akademjskom rukopisu IV. a. 48. nalazi se fragmenat oveće zbirke propovijedi na pet listova, i to na listu 1.—4. ili na strani 1.—8. i na listu 100 ili na strani 199. i 200. Ta zbirka propovijedi bila je napisana u Poljanama u Istri nešto prije god. 1542. Na ovim listovima sačuvale su se tri krnje propovijedi i to na prvu, drugu i treću nedilju po duhovima.

β) u akademjskom rukopisu IV. a. 135. nalazi se jedna propovijed bez naslova, potjecat će iz 18. vijeka.

γ) u akademjskom rukopisu IV. a. 138. komu manjka prvih 16. listova, nalaze se dvije propovijedi, od kojih se je prvog sačuvao samo konac. U drugoj se propovijedi prispo-

dablja Samson Isusu, Marija hramu Salamonovu, a stupovi na njegovu hramu darovima duha svetoga.

δ) u akademskoj zbirci rukopisa IV. a. 80. nalazi se :

pod br. 1. jedna nepotpuna propovijed, pod br. 2. propovijed od povraćanja na grih; pod br. 3. krnja propovijed o djevici Mariji; pod broj 4. propovijed za božić, pisana u Ugljanu 20. decembra 1800, a napisao ju don Jure Čoban, parok u Ugljanu; pod br. 5. komad propovijedi na čistu srijedu; pod br. 6. propovijed o bogatašu, koji bi pokopan u paklu; pod br. 7. komad propovijedi o grijehu; pod br. 8. propovijed u nedilju 22. po duhovima iz god. 1808.; pod br. 9. jedna propovijed; pod br. 12. propovijed o oblasti svećeničkoj, valjda za mladu misu. Na pretposljednem listu zabilježena je kasnija bilješka : „Ovo je karta mene don Jure Čobana od Sutomišćice, paroka od Ugljana 1806.“; pod br. 13. propovijed (govorenjê) na uznesenijê gospodinovo; pod br. 13. a. jedna propovijed, molitve zaklinjanja; pod br. 14. a. četiri potpune i jedna nepotpuna propovijed iz 17. ili još vjerojatnije 18. vijeka, pod br. 14. b. oštećena zbirka propovijedi iz 18. vijeka, pod 14. c.) oštećena zbirka propovijedi korizmenih; pod br. 18. propovijed o ljubavi boga, pisana talijanskim pravopisom iz konca 18. vijeka; pod br. 21. propovijed o vječnom životu iz konca 18. ili početka 19. vijeka; pod br. 22. odlomak propovijedi iz 18. vijeka; pod br. 23. odlomak propovijedi za 4. nedilju korizme, pod br. 25. na listu 4. nalazi se jedna propovijed; pod br. 27. odlomak propovijedi; pod br. 28. odlomak propovijedi, koji nema početka ni konca, a govori o ljudskim grijesima; pod br. 32. propovijed o ljubavi boga; pod br. 40. koncept propovijedi, kako imamo oprostiti uvrede našim iskrnjima iz 18. vijeka; pod br. 42. jedna propovijed bez početka i konca i pod br. 45. propovijed na duhove iz 18. ili početka 19. vijeka.

v) Ovamo idu i dvije štampane knjige propovijedi, i to:

α) Predika od jedinstva u kerstjanstvu iz nimačkoga na ilirički prevedena od Adama Tade Blagoevića. U Beču 1773. u dva redka latinskim i glagolskim pismeni.

β) Jedna kratka summa nikih prodik od tuče. V Tubingi 1563., štampana u 1000 primjeraka. Napisali Anton Dalmatin i Stipan Istrijan.

F. Počeci historiografije.

Revni naši popovi glagolaši, osobito naši Franjevci trećoredaši, dodavali su raznim svojim zbornicima, obrednicima i bilježicama kratke kronike. Za sada su mi poznate ove kronike: